

Dr. Gustav Storm:

Om opdagelsen af „Nordkap” og veien til „det hvide hav”.

Foredrag den 24de januar 1894.

(Hertil pl. 1).

Ved denne titel tænker jeg *ikke blot* paa begivenhederne i aar 1553 da tre engelske skib drog ud fra England for at finile ”Nordostpassagen” til China og virkelig fandt veien forbi Nordkap, som ved den leilighed fik sit navn, og derfra kom ind i Det hvide hav og landede ved Dvina. *Ikke blot* paa dette, skjønt det er ganske rigtigt, at fra denne reise blev navnet ”Nordkap” første gang kjendt og ”det hvide hav” erkjendt som en del af verdenshavet, ”Mare glaciale”. Thi baade ”Nordkap” og ”Det hvide Hav” havde dengang været kjendt i flere hundrede aar, idet begges opdagelse er skeet ikke i den 16de, men i det 9de aarhundrede. Vistnok blev opdagelsen ikke Europas fælleseiendom og det kan gjerne være, at opdagelsen delvis glemtes og udet benyttedes; men derfor har den været lige virkelig, og desuden staar de to opdagelser - i 9de og 16de aarhundrede - i historisk forbindelse: den senere opdagelse udgaar fra den ældre, og det er det, jeg ulag vil vise. Det blir ligesaa meget et historisk som et geografisk foredrag, men jeg tænker, at ingen videnskab kan vægre sig for at modtage laan og berigtigelser fra en andens omraade; derfor har jeg ikke været bange for, at byde Dem disse bemærkninger.

Jeg maa først gaa tilbage til et angelsasisk skrift fra det 9de aarhundrede og dets lærde forfatter eller oversætter, kong Alfred den store (901).

Da kong Alfred i aarene om 880 havde faaet fred for de danske vikinganger, som han havde maattet indrømme hele den nordostlige halv-

del af England, lagde han som konge alt sit arbejde paa at styrke og gjenopreise sit folk og land: ikke blot ved at reise borge, bygge skibe og holde sit folk i stadig krigsøvelse mod vikingerne. Om de skulde bryde freden, men ogsaa ved at fornye den aandelige kultur. Han forsøgte at grundlægge en national litteratur, at skabe en national geistlighed, at bevare levningerne af den ældre latinske litteratur eller at overføre den paa angelsaxisk; da de fleste geistlige var for uundede til at foretage dette arbejde, maatte kongen som oftest gjøre arbeidet selv, skjønt han i beskedne udtryk erkjender sin uvidenhed. Et af de arbejder, han aaaledes maatte overtage, var at oversætte en latinsk verdens historie. Den original, han havde taget, var Orosius, forf. af en kirkehistorie fra den senere Romer-tid (ca. 420), - et tarveligt og tendensiøst arbejde; men kongen har vist taget det bedste, han kunde finde. Orosius's historie begynder, som sædvanligt romerske og græske historieværker, med en geografisk indledning, en oversigt over de tre, af Romerne bekjendte verdensdele. Kong Alfred har fundet denne Orosius's geografi utilfredsstillende, navnlig for det nordlige Europa, det som laa udenfor det romerske rige og derfor ikke interesserede Romerne; Orosius betegner disse lande med navnet "Germania" og siger kun, at det omfatter landene i nord for Donau og øst for Rhin og at det strækker sig i nord til oceanet. Kongen har da efter sin tids kundskaber i oversættelsen indskudt en kort geografisk oversigt over folkeslagene i Germania samt til yderligere belysning indtaget to korte reisebeskrivelser, den ene i det nordlige ocean, den anden i Østersøen. Derved har han gjort historien og den historiske geografi meget store tjenester: derved blev for første gang disse nordeuropæiske farvand bekjendte søndenfor, og derved fik de nordiske lande en skildring af vigtigt historisk og geografisk indhold flere aarhundreder, før deres virkelige litteratur begynder.

Den geografiske oversigt kan jeg ikke dvæle ved; jeg skal kun oversætte de sidste linjer, forsaavidt de vedkommer de skandinaviske lande. "Daneisen, siger han, har nordenfor sig den havarm, som man kalder *Ostsæ* (Østersøen, man kan se, han mener Skagerak-Kattegat-Østersøen); søndenfor Danerne er Obtriterne (Venderne i Mecklenburg) og Esterne (Prøisserne). Den samme havarm har "Sveon" (Svenskerne) søndenfor sig, og østenfor dem er Sarmater (dvs: Russer). Og nord-

for (Svenskerne) hinsides *ødemarkerne* er *Kvænland*, mod nordvest er Skridfinnerne (Lapperne) og mod vest Nordmændene.”

Naar man nu erindrer, at Kvænland er det nuværende Finland, hvis indbyggere vi fra gammel tid kalder *Kvæner*, vil man se, at verdensretningerne har forskjøvet sig noget: Kvænland ligger *i nord* for Sverige istedenfor i ost eller nordøst, Skridfinnerne, som boede paa østsiden af Kjølen i nuværende svenske Norrlands lapmarker, angives at bo i nordvest istedenfor i nord o. s. v. Kong Alfred har altsaa tænkt sig den skandinaviske halvøes længderetning ikke S.V.- N.O., som den virkelig er, men S.- N., - saaledes som det vil ske, naar man stiller kartet paa skraa. Med denne rettelse maa man se paa Alfreds reise-skildringer. Den, som vedkommer os, er udført af nordmanden Ottar (Ohthere). Om Ottar beretter kongen, at han sagde til sin herre kong Alfred, at han boede nordligst af alle Nordmænd, at han boede paa nordsiden af landet ved Vesterhavet, at det landskab, han boede i hed Hålogaland, og at han der var en af høvdingerne, til hvem Finnerne betalte skat. Kongen gjentager tilslut hans forsikring, at ”intet menneske boede nordenfor ham, thi nordenfor ham var der bare ødemarker, hvor kun Finnerne streifede om for at jage dyr om vinteren eller for at fiske ved søen om sommeren.” (Dengang eksisterede ikke fastboende Sjøfinner, som i senere tid). Denne modsætning mellem det *beboede land* og *ødemarken* gaar gennem hele reiseskildringen, og viser os hvor vi skal søge Ottars hjemsted. Det af Nordmænd beboede land strakte sig i 9de aarhundrede (det fremgaar af oldtidslevninger) til *Malangen* og paa øerne til og med *Senjen*, - der hvor indtil i nyere tid grænsen har gaaet mellem Senjens og Tromsø fogderi, mellem Throndenes og Tromsø præstegjeld. Strax søndenfor Malangen er det lange sund mellem Senjen og fastlandet (Lenviks sogn.), og her findes paa begge sider respektable gaarder; paa en af disse boede Ottar; han siger selv, at hans gaard kunde føde 20 kjør, 20 faar og 20 svin, og da er der her ikke mange at vælge mellem. Jeg nævner dette, fordi man urigtig pleier at kalde Ottar ”Helgelændingen”. Og Haalogaland svarer ganske vist sprogligt til det nyere Helgeland; men medens Helgeland kun strækker sig i nord til Kunna (67 °), naaede det gamle Haalogaland til over 69 ½°. Fra denne sin hjemstav besluttede Ottar, fortsætter kongen, at foretage en opdagelsesreise mod nord og øst, dels for at se om der kun var ube-

boede ørkener nordenfor, dels ogsaa for at opsøge nye fangstpladser for hvalrossen; han fortæller om hvalfangsten udenfor det ubeboede Finmarken, og at jægerne, som havde opdaget hvalrossens vigtighed som handelsvare, mente at den kunde findes talrigere længere nord og ost, - hvilket var rigtigt. Han reiste altsaa, som han selv siger, ”nordover” - det vil sige mod nordøst -, han havde det øde land paa styrbord, og det aabne hav paa bagbord, i tre dage; da var han kommen saa langt nord søm hvaljægerne pleie. Derpaa seilede han fremdeles mod nord (d. e. nordøst) saa langt, som han kunde seile i andre tre dage. ”Her bøiede landet ret mod øst - eller havet gil. ind i landet (dvs. : dannede en havbugt), han vidste ikke hvilket; det alene vidste han, at han her maatte bie paa vestlig eller nordvestlig vind for at seile videre”. Et blik paa kortet vil vise, at Ottar her har passeret det nordligste kystpunkt, altsaa nordsiden af Magerø. At han har behøvet 6 dage for at naa fra Malangen til Nordkap, forklarer sig af, at han her har seilet indenskjærs, mellem øerne, hvor endnu den sædvanlige seilled gaar; han vilde jo undersøge, om landet var boboet, og maatte altsaa passere den indre side af ørækken.

Naar han udtrykkelig siger, at han derved var kommen 3 dage længer mod nord, end hvalfangerne pleiede, kan man vel ialfald trygt sige, at Ottar er den første mand, om hvem det kan siges, at han har passeret *Nordkap*¹⁾ ; udenfor her har han maattet ligge og ventet paa forandring i vindens retning.

Fra Magerøen af ophører eierne, og paa viderefarten afbrydes de høie kyster kun ved de sydgaaende fjorde; derfor har seiladsen med god vind været lettere. Ottar seilede mod øst eller nordøst saa langt, han kunde naa langs landet i 4 dage; saa maatte han bie paa rigtig nordenvind, thi ”landet bøiede nu lige mod syd eller en bugt gik ind i landet”. Herved menes utvilsomt indgangen til det hvide hav, omtrent ved Sviatoi Nøs, ”det hellige nes”.

Reisevarigheden passer godt

-----

¹⁾ Dettes norske navn Knifskedenes findes i en utrykt beskrivelse af Finmarken fra 16de aarhundrede, ligeledes paa hollandske søkarter under navn Kniefskanes. ”Kniv-skeden” eller ”Knivsliren” er vist navnet paa halvøen (efter dens form), som stikker ud fra Magerøen; Knivskjærodden” paa den lavere, lidt nordligere odde minder derom.

til en angivelse af mileafstandene fra 16de aar hundrede; en saadan (utrykt) angiver afstanden fra "Knyskenes" (Nordkap) til "Svetognes": 60 mil, hvilket pr. døgn vilde give 15 mil. Jeg nævner i henhold til det foregaaende, at naar "nordover" betyder "nordost", saa maa "sydover" betyde "sydvest", og det er jo den naturlige kurs langs land. Kong Alfred fortsætter nemlig: "Derefter seilede han lige mod syd langs land saa langt som han kunde i 5 dage. Da laa der en stor aa oppe i landet, og de drog op i aen, thi de turde ikke seile videre (forbi aen) for ufred, da landet var bebygget paa den anden (fjernere) side af "aen".

Hvis man under læsningen af disse linjer følger med paa kartet, nærer jeg ikke tvivl om, at man vil sige, at Ottar har seilet langs den sydlige kyst af den Laplandske halvø. Alligevel er alle fortolkere enige om, at Ottar i disse 5 dage har seilet tværs over det hvide hav, har landet ved Dvinas munding og har seilet op i Dvina. Men at alle fortolkere her har uret, vil man snart se, naar man læser videre. Lige efter den sætning om at "landet var bebygget paa den anden side af "aen", staar der nemlig: "Han havde ikke før truffet bebygget land, siden han for fra sit eget land, men hele tiden havde han paa styrbord havt det øde land - undtagen forsaavidt der fandtes (omstreifende) fiskere og veidemænd (fugle- og dyrjægere), og de var alle sammen Finner; men paa bagbord havde han kun havt det aabne hav. *Bjarmerne* havde bebygget sit land vel, men did vovede de ikke at komme; derimod var *Terfinnernes* land ganske øde, undtagen hvor jægere og fiskere dvælede." Her er dog saa tydeligt som muligt sagt,¹⁾ at Ottar har seilet rundt en stor ubeboet halvø mod nord, øst og syd, - det vil sige mod nordøst, sydøst og sydvest - 2) at han hele tiden har havt det "øde land" paa højre haand og det "aabne hav" paa venstre, 3) at han endelig er kommet langs dette land til en stor elv, paa hvis fjernere bred han atter fandt beboet land; og 4) at denne store elv skiller mellem *Terfinner* og *Bjarmer*. Nu ved vi vel, at *Terfinnerne* er de Finner eller Lapper, som holder til i *Ter* eller *Turja*, Lapland; ingen har nogensinde paastaet, at Lapperne boede søndenfor del hvide hav indtil Dvina. Den store aa, som skiller *Terfinner* fra *Bjarmer*, kan altsaa ikke være Dvina, men maa søges i den sydvestlige del af Lapland; da kan der vel heller ikke være tvil om, at *Bjarmerne* er den folkestamme, som boede i sydvest for *Terfinnerne*, nemlig *Øst-*

karelerne paa vestsiden af det hvide hav. Dette stemmer ogsaa godt med senere historiske efterretninger; i det tyde og 16de aarhundrede naaede den kareliske beboelse til floden *Varzuga*, og det norske skattedistrikt stansede ved denne flod; i det 14de aarhundrede naaede den norske konges skattekrævere langs det hvide hav lige til floden *Væli-joki*, biflod til *Umba*). Kanske den kareliske bebyggelse i 9de aarhundrede ikke er naaet saa langt østover, men er stanset ved *Kandalax*, hvor den naturlige grænse er mellem *Karelstranden* og *Lapland*.

Denne opfatning af Ottars beretning er den eneste, som kan erkjendes som rigtig. Den tidligere forklaring stammer fra kundskab til, at senere *Bjarmelandsreiser* foregik til *Dvinas munding*, og saa har man fortolket denne forstaaelse ogsaa ind i Ottars beretning. Ottar har altsaa ikke seilet tvers over det hvide hav, men han har opdaget denne havbugt og fulgt dens ubeboede kyster saa langt mod vest, at han atter traf menneskelig bebyggelse og beboerne viste sig at være "Bjarmer". Ottar siger selv, at det syntes ham at *Finner* og *Bjarmer* talte næsten samme sprog; det vil vel sige, at Ottar eller hans mænd har forstaset lidt lappisk, maaske havt en lappisk tolk med, og at de derved har gjort sig forstaaelige for *Bjarmerne*. Thi observationen er jo sprogligt rigtigt; lappisk og karelisk er nær beslægtede sprog 1). Øst-karelerne (eller nu "Nordkarelerne"), den østlige gren af samme stamme, som bebor det egentlige *Finland*, har fra umindelige tider boet paa vestsiden af det hvide hav, rimeligvis allerede dengang ogsaa ved sydkysterne indtil henimod *Dvina*; de har levet af agerbrug og kvægavl, tildels ogsaa fiskeri og salttilvirkning, og har i historisk tid altid været fastboende, - i modsætning til de nomadiske *Lapper*.

Selvfølgelig har Ottar fortiden til kong *Alfred* bragt efterretningen om sine opdagelser ogsaa til sine landsmænd i *Norge*. At han er den første opdager, er sandsynligt. Sikkert er det, at ved denne tid eller kort efter den norske konge tilegnede sig herredømme over alle *Finner* (*Lapper*) lige til det hvide hav. Derved kom *Norge* mod

---

¹⁾ Navnet "Bjarmer" antages sprogligt at være det samme som russisk *Perm* eller *Perem*, hvilket navn *Russerne* ialfald i de senere tider anvender om et andet finskugrisk folk, *Permierne* ved *Kama*.

nordøst til at grænse til Bjarmeland, og derfor siges det f. ex. i Historia Norvegiæ, at Haalogaland naaede til Bjarmeland; grænsen var et nes, som kaldes Vægestav og vel maa søges ved det hvide hav. Naturligt var det derfor, at der allerede i det følgende aarhundrede opstod forbindelser mellem det nordlige Norge og Bjarmernes land ved det hvile hav. Disse forbindelser var i begyndelsen krigerske; saaledes heder det, at Erik Blodøxe ved aar 920 og hans søn Harald Graafeld ved aar 965 foretog til Bjarmeland. Om den sidste heder det udtrykkelig, at han kjæmpede med Bjarmerne ved bredden af "Vina" d. e. Dvina. Mellem Ottar's og Harald Graafelds tid foregik altsaa opdagelsen af den østlige side af det hvide hav som nu viste sig at være en havbugt, hvorom endnu Ottar var usikker; navnet Bjarmeland udstraktes da ogsaa til den østlige side, saa at Bjarmeland blev det fjerneste land mod *nordøst*. Det fulgte da næsten af sig selv, at det ry for trolddom, som disse folk, særlig Finnerne, havde fra gammel tid, ogsaa udstraktes til Bjarmerne; efterhaanden som Finnerne blev mere kjendee, flyttedos mere og mere troldskab over til Bjarmerne, og alle eventyr med trolde og jætter henlagdes til dem; hele farvandet her ved Nordishavet blev "Trollebotn", og særlig "det hvide hav" fik navnet "Gandvik", som vistnok betyder det samme. Dette navn kom specielt at fæste sig ved grænsebugten mod vest; Kandalax er kun en halv oversættelse af navnet: lax er den russiske gjengivelse af finsk-karelisk lahti (bunt, via), og Kanda er kun den finske udtale af *Gand* Ogsaa dette navn er fra (let lode aarhundrede, thi det nævner af en hedensk skald (Eiliv Gudrunssøn i Thorsdråpa). ¹⁾

Fra Olaf den helliges tid af høre vi om mere fredelige forbindelser mellem Nordlænderne og Bjarmerne. Snorre Sturlassøn har i sin saga om Olav den hellige 2) bevaret et nordlandsk sagn om Thore Hunds tog til Bjarmeland aar 1026, sammen med Olavs hirdmænd Karle og Gunnstein ; jeg anser ikke denne beretning for helt historisk, men den giver dog en saa korrekt skildring af reisens retning og den der drevne handel, at vi tør dvæle lidt ved den. Thore Hund drog tid fra Bjarkø i det nordligste Haalogaland, og de to hirdmænd fra

-----

1) Snorra-Edda 1, 291. 2) Heimskringla, Ungers udg., s. 380-32.

Langø i Vesteraalen; de tral etter aftale hinanden i Sandvær udenfor Ringvatsø, søm dengang regnedes til Finmarken, og seillette sammen langs Finmarkens kyster til Gandvik og tvers over denne til Dvina's munding, derfra opad denne til Kjøbstaden" - det er vistnok den samme, som Russerne senere kaldte Chiolmogori, længer oppe ved floden end Arkangel (der først blev anlagt i 1572). Indkjøbet bestod af pels varer (bæver, sobel og "graavare" o: (ekornskind). Da kjøbstevnen var forbi, seilede Nordmændene ned ad Dvina tilhavs, men kunde da ikke lade være at herje paa kysten. De trængte ind i en skov, hvor de vidste, at der var en gravhaug og en helligdom for Bjarmernes gud (Jomali), og dette blev udplyndret, navnlig før guldsmykker. Navnet Jomali er mærkeligt, thi det er ganske regelret *karelisk* (hos finnerne i Finland heder endnu gud Jumala, medens Lapperne udtaler ordet Ibmel): man vil heraf se, at Ottar havde ret i at trø, at Lapper og Bjarmer talte omtrent samme sprog. Paa hjemveien blev Nordmændene uenige om byttet. Da de nemlig havde seilet over Gandvik. lagde de en aften til ved nogle øer og bierle paa "strømfaldet" (ebbens indtræden), thi "der var en stør malstrøm". Denne malstrøm omtales ogsaa ved en senere Bjarmelandsfærd, og stedet kaldes *Straumneskinn*, eller i en optegnelse fra c. 1700 Østkinn (i modsætning til Nordkinn, nu Nordkyn). Af russiske kilder vides, at denne malstrøm var ved forbjergene Sviatonos (Det hellige næs). Her krævede Thore Hund sin del af byttet, som han mente burde være større end Fællernes, da han havde beskyttet dem (ved trolddomskunster). Det kom ikke til nogen endelig afgjørelse, og de to Hirdmænd seilede videre fra ham. Men senere landerle begge parter ved Geirsvær (Gjesvær udenfor Magerø), som kalles "det første bryggeleie paa veien fra Bjarmeland", - altsaa var en bekjendt havn; her dræbte Thore Karle, og hans broder Gunnstein undkom kun med nød og neppe, idet han benyttede sig af sit kjendskab til seiladsen blandt øerne i Vestfinmarken, hvor hans mindre skib seilede bedre end Thores større. Gunnstein naaede helt frem til Norges grænser, gik iland ved *Lenvik* og undkom ved at nogle af befolkningen hjalp ham.

Stedsnavnene viser, at kystegnene her var godt kjendte af dem, som har fortalt Snorre om begivenheden. Seilads til Bjarmeland har altsaa i hans tider eller før ikke været saa ganske sjelden; men hvor

hyppig, er naturligvis ikke godt at sige. Vi kjender egentlig kun 3 senere reiser: Den ene utførtes af kongesønnen Haakon Magnusson ved 1090, men derom kjendes ingen detaljer. Den anden er fra aar 1217, og den er mærkelig, fordi den viser, at man fra Bjarmeland kunde reise til det egentlige Rusland. Deltagerne var Ogmund af Spaanheim (fra Hardanger), Svein Sigurdsson (fra Sogn), Andres af Sjømæling (fra Nordmør), alle paa et skib, samt Helge Bograngssøn og hans mænd fra Haaogaland. Svein og Andres drog hjem med sit skib samme høst, men Ogmund drog sydover til det Susdalske rige i Ostrusland (ved en biflod til Wolga). Men da Nordlænderne blev liggende vinteren øver i Bjarmeland, men kom her i strid med Bjarmerne og blev dræbte, vovede Ogmund ikke at vende tilbage samme vei, men drog sydover gjenrem Rusland til havet (o: det sorte hav) og derfra til det hellige land; han kom lykkelig efter flere aar hjem til Norge. Da rygtet var naget til Norge om hvorledes det var gaaet Helge og hans mænd i Bjarmeland, besluttedes et hevntog. De kgl. sysselmænd Andres Skjaldarband og Ivar Utvik stillede sig i spidsen; de kom virkelig til Bjarmeland med 4 skibe aar 1222 og fik udført sit forsæt: ”de gjorde det meste hærværk i ran og manddrab og fik stort bytte af graavare og brændt sølv”. Men paa hjemveien forliste Ivars skib i malstrømmen ved Straumneskinn og alene Ivar reddede sig selvanden.¹⁾

At Nordmændene i Bjarmeland har kjøbt pelsværk, er tydeligt; men hvad de havde at give igjen, kan man ikke se. Dog bør man vistnok være forsigtig med at overdrive betydningen af denne handels vei, og ikke som tidligere nordiske historikere har ment forudsætte, at en del af „verdenshandelen” har gaaet denne vei, at indiske varer over Rusland er naget til Dvina og derfra gjenrem Nordlænderne er naget til Europa. Thi deraf er der intet spor i nordiske kilder, og den rus. siske historie viser, at Russerne endra ikke havde aabnet sig nogen handelsvei til nord. Deres handel gik mod vest over Novgorod, og det er først i 13de aarhundrede, at Novgoroderne naaede til at beherske handelen paa Dvina. Det sidste bekjendte norske tog til Bjarmeland var det nævnte i 1222; men i en mere indskrænket maalestok vedblev dog forbindelsen, snart fredelig, snart krigersk mellem Bjarmeland og Norge

---

1) Haakon Haakonssons saga i Fornmanna-sögur IX, s. 319 f.

gjennem hele middelalderen. Navnet "Bjarmer" ophører ved midten af 13de aarhundrede; det sidste spor af dem er, at endel Bjarmer flygtede for Mongolerne og af kong Haakon fik bolig i Malangen, hvor de dog senere forsvinder; siden den tid nævnes i egnene om Dvina kun "Kareler" og deres beherskere, Russerne i Novgorod. Men af en traktat mellem Norge og Novgorod fra 1326 sees dog, at handelen vedblev, at norske Icjøbmænd handlede med Novgoroderne ved det hvide hav, uden at vi kan se hvor vareomsætningen foregik. Rimeligvis har vistnok Vardøhus s's anlæg ved 1307 her spillet en rolle, thi efterat dette faste punkt er bievnen anlagt, har den norske handel paa Finmarken taget et vist opsving, beskyttet som den var mod enhver konkurrence. Omtrent 1550 ser vi, at "Vardøhus vægt" (mark og pund) har trængt ind i det nordlige Rusland og er bleven almindelig værdimaaler i den nordrussiske fiske- og tranhandel.

I det 15de aarhundrede læser vi endog i russiske annaler om krigerske Søtog mellem begge nationer. Aar 1412 drog indbyggerne i "Savolotshie" (landene om Dvina) mod Nordmændene og bekrigede detre. Af et norsk klageskrift (fra 1420) sees, at anfaldet gjaldt det nordlige Haalogaland, uden at det siges, om toget skede landveien eller søveien. Følgen var et norsk hevntog nogle var senere: "Aar 1419 kom Nordmænd med en krigshær paa 500 mand paa "busser" og "snekker" og bekrigede det kareliske distrikt om Varzuga (paa nordsiden af det heide hav) og flere sogne i Savolotshie, bl. a. St- Nikolai (ved udløbet af Dvina), Kigøen og Kiarøen (i Onega-bugten) o- fl. De afbrændte 3 kirker og nedhuggede kristne og munkere, men Savolotskerne hug 2 norske snekker i sønder, og de øvrige flygtede over havet"¹). En snes var senere gjentager det samme sig: "1444 drog Kareler med en krigshær mod Nordmænd og bekrigede dem, og 1445 kom Nordmænd med en hær til Dvina, herjede med ild og sværd Nenoksa (i bugten udenfor Dvina), dræbte nogle og førte andre i fangenskab; men Dvinaindbyggerne ilede efter dem, nedhug deres "voivoder" Ivar og Peter og fangede 40 mand, som sendtes til Nowgorod"¹). Saa kommer efter 50 aar en ny beretning. Under striden mellem kong Hans og Sten Sture havde kong Hans sluttet forbund med

---

1) De russiske krøniker i oversættelse, Suomi for 1848.

Rusland, og da den russiske Zar Ivan Wasilievitsch skulde sende sin gesandt Gregorius Ithoma i 1496 til Danmark sammen med den danske gesandt David, fandt de veien over Novgorod spærret og maatte derfor drage over Ishavet; fra Dvina seilede de med 4 skibe tvers over det hvide hav, fulgte derpaa Laplands kyster forbi Sviatoi Nos ("Sanctus Nasus"), hvor de med rædsel iagttog malstrømmen, til "Motka". Beretningen om det følgende er meget forvirret i Herbersteins optegnelser. Ithotna skal have fortalt, at han kom til næset Motka paa en halvø, paa hvis yderste punkt de norske konger har anlagt fæstningen Barthus (Vardøhus), og da det tog 8 dage at seile rundt halvøen, lod han sine varer og baade bære over eidet en halv mils vei. Derpaa kom de til de vilde Lappers land til et sted, som heder Dront, 200 mil fra Dvinas munding; sva langt kræver Moskvas fyrste skat. Der forlod de baadene, og lod sig trække i slæder, fotspændte med hjorter ("som, paa norsk kaldes rhen"), hvilke Lapperne bruger i stedetfor heste. Paa den maade kom de til Bergen, og derfra red de over land til Danmark. *Motka* er ikke halvø, men et eid (isthmus), lapp. *muötke*, og særligt er *Muötke* navnet paa eidet mellem Ostre og Vestre Bumandsfjord, der forbinder Fiskerøen (Rubatschi Polyostrov) med fastlandet. Herberstein har aabenbart misforstaaet sin kilde. Meningen er vel, at de skibe, som førte gesandterne fra Dvina, har de forladt ved eidet "Motka" ; man har baaret deres skibsbaade og gods over eidet, og derefter har de seilet i aabne baade ind i en af fjordene i Sydvaranger og har sva taget finneskyds over et eller flere eid i Finmarken. Men Dront (Trondhjem) har han forvexlet med Troms (Tromsø), - thi saa langt vestover krævede Russerne skat, nemlig af Sjøfinnerne indtil Lyngen, ligesom Nordmændene krævede skat østover lige til det hvide hav (det gamle fællesdistrikt). Og det er naturligvis paa turen gennem Finmarken, at gesandterne har brugt finneskyds, ikke søndenfor Dront paa reisen til Bergen. - Endel var senere, omkr. 1510 foretog en anden russisk gesandt, Blasius, som ogsaa skulde til kong Hans, den samme reise, men han seilede lige fra Dvinas munding til Bergen og derfra til Kjøbenhavn. Desværre oplyses det ikke, om det var paa russisk eller norsk skib, reisesum foregik; rimeligvis har vel et russisk skib ført ham over det hvide hav og enten til et sted ved den murmanske kyst (Malmis?) eller maaske til Vardøhus; her har han kunnet gav ombord

i et bergensk skib, som har ført ham direkte til Bergen. Jeg nævner dette før at vise, at kjendskabet til denne seilads aldrig er gaaet i glemme; der er nok af vidnesbyrd om, at denne handelsvei snarere er begyndt at komme stærkere i veiret i siste halvdel af 16de aarhundrede, da Russerne selv begyndte at trænge frem til Ishavet, navnlig ved anlæg af klostre blandt Lapperne; disse klostre, navnlig Peschenga, begyndte fra 1530 at drive fiskehandel i det støre og ligeledes at udvide pelshandelen. De havde to veie at soge afsætning paa sine varer: over Vardøhus eller over det hvide hav; her forte en flodvei ind i Rusland, dels østover til de indre handelscentrer, dels mod sydvest til Novgorod.

Begge disse handelsveie skildres af Herberstein, som omtr. 1517 og 1526 foretog to reiser til Rusland som gesandt før keiser Maximilian og keiser Karl V og derved kom til, som ingen Vesteuropæer før ham, at studere det Moskovitiske riges indre forhold. Hans reiseskildring "rerum Moscoviticarum commentarii", der udkom 1549, er ledsaget af et kart over Rusland, der tur første gang fremstiller det hvide hav nogenlunde rigtigt som en arm af Ishavet, og desuden skildrer det vestlige Sibirien. Hans kundskab strakte sig "stover til OG, som han fortalte strømmelle til Ishavet fra den Kithaiske sei (Lacus Kithaisk). Denne sei forklarer han som den kinesiske sei, thi Kitai er det samme som Chatai (det gamle navn paa Kina), ligesom "Zar Kitaiski" paa russisk tyder "Fyrsten over Chatai". Det var denne sproglige forklaring og Herbersteins øvrige skildring af Nordrusland og seiladsen paa Ishavet, som gav impuls til at opstille problemet om Nordostpassagen og derigjennem fornyede reiserne til det kvide hav.

Opdagelsen af "Amerika" var jo fremkommet som et forsøg paa at seile over verdenshavet fra Europa til den gamle verdens østegne Indien og China eller Chatai. Columbus havde søgt China og Japan i Vestindien og siden i Sydamerika og Mellemamerika. Da han stødte paa disse lande, var han sikker paa, at der maatte findes et sund, som førte direkte til "Indien". Hans etterfølgere søgte dette sund først søndenom: det førte til opdagelsen af den "nye verden" eller 4de verdensdel, det nuværende Sydamerika; den seilede Magellan rundt og fandt Magellanstrædet og det store ocean. Men denne vei var saa umaadelig lang, at man snart søgte efter en mere direkte gennemgang langs Nordamerika. Men alle eftersøgninger viste sig forgjæves,

og man naaede helt nord til Labrador uden at finde sundet. Ved midten af 16de aarhundrede fremtraadte da Sebastian Cabot, som fra spansk var gaaet over i engelsk tjeneste, med en ny plan at finde veien til China. Han havde studeret Herbersteins beskrivelse af Rusland og hans kart, hvoraf han saa, at Ob kom fra "Chitais sø", og fremsatte da forslag om at seile mod nordost forbi Norge og Rusland; da vilde det være let at naa til China; det heder iøvrigt ogsaa, at Cabot kjendte Olaus Magni kart over Norden, hvor havet nordenfor Norge og Sverige sees aabent lige til Bjarmeland og "Mare Scythicum". Cabots ide blev greben med entusiasme af Englænderne, som gjerne vidde konkurrere med Spanierne paa alle have. Der dannede sig i London under regeringens beskyttelse et selskab af "Merch antAdventurers" med den plan at opdage ukjendte øer og lande, og der blev udrustet 3 skibe før at søge at opdage den nye vei til "Cathai" under anførsel af Sir Hugh Willoughby paa "Bona Esperanza", under ham Richard Chancellor, kaptein paa "Edvard Bonaventura" (med Stephan Borrow som skipper), og Corn. Durforth paa "Bona Confidentia". De fik med sig pas og anbefalingsbrev fra kong Edvard til alle fyrster i den østlige verden, skrevne paa latin, græsk og andre sprog (arabisk?), blev udrustede med forraad før 18 maaneder og forlod Themsens munding 22de mai 1553 før at følge Englands østkyst nordover. Men reisen gik langsomt fremad paa grund af modvind. Endelig efter seilads frem og tilbage mellem Skotland og Norge fik de 14de juli se land mod øst og mange øer. Det var i *Helgeland*, og som de selv regnede ved 66° . Derfra seilede de for at holde sig klar af øerne mod nordvest, men stødte dog 19de juli paa andre øer; de landede og traf folk, som slog hø, og de fortalte at øerne het Røst; Englænderne observerede høiden og fandt at være ved $66 \frac{1}{2}^{\circ}$ hvilket er en grad for lidet. Her stansede de før modvind i 3 dage, men seilede saa videre i: dage mod N. N. O.; da de 27de juli kom nær land, satte de baad ud, fandt gode havne og landede. Stedets navn hel "Stanfew", som hørte til "Lewfoot" eller Lofoten. "Øerne" var befolkede af brave mennesker, som stod under kongen af Danmark, men vi kunde ikke faa vide, hvor langt det var fra fastlandet". Stedet var ved 68° . "Stenfew" er aabenbart Stensfjord paa Vestvaagø, og isaafald er høide-observationen noksaa rigtig ($68^{\circ} 20'$). Atter seilede de 3 dage mod N. N. O. med land i sigte, og da de eden august kom nær

ved 70 °, kom en baad roende ud mod dem. Folkene paa baaden oplyste, at landet var øen "Seynam" og ligeledes hørte til kongen af Danmark.[Senjen ligger mellem 69 ° og 69 ° 35' N. B.] Englænderne forsøgte her at faa en lods langs Finmarkens kyst til Vardøhus, og der blev lovet dem, om skibet vilde komme til land. Men da de forsøgte at lande, blæste det saa stærkt, at skibene maatte holde af. Udenfor holdt de raad om kursen, og admiralen gav ordre til de to andre kapteiner, at om vinden skilte dem ad, skulde de alle soge til Vardøhus og der vente paa hverandre. Hvad de frygtede, indtraf ogsaa. De lik ikke blot et voldsomt uveir med vest- og søndenvind, men ogsaa taage, og under denne skiltes Edvard Bonaventura under Chancellor fra de to andre skibe, som gik hurtigere. De to skibe blev drevne af vindene langt mod nord og øst og fandt aabent hav, hvilket de ikke fandt stemte med deres "globus"; de seilede efter vinden frem og tilbage i Nordishavet og stodte 14de august paa et land, som de regnede var 160 sømil (leagues) i N. O. for Senjen og ved 72 ° N. B. Man forsøgte at lande, men stranden var lav og desuden isfyldt, og landet syntes ubeboet. Dette land, som geograferne siden kaldte Willoughbys ø, og længe aftegnede midtveis mellem Vardøhus og Novaja Semlia, er nu forsvunden igjen. Det er sandsynligt, at han er landet ved den sydvestlige side af Novaja Semlia; øen Kolgudjew, som andre har tænkt paa, passer lidet til gradopgiften, thi Kolgudjew er mellem 68 og 69 1/2 °. Her fik de nordøstvind og maatte seile efter vinden, saa de atter efter mange dage kom henimod et land. Den 28de august saa de land, som strakte sig mod nordvest (Kanin Nos?); de forsøgte at lande, men det viste sig vanskeligt. De maatte atter ud i havet, skjønt skibenes tilstand var elendig. De tabte land afsigte og seilede i vestlig retning, hvor de saa land; om det var det samme, som de før havde været nær ved, kan ikke vides. Endelig 14de september tik de lande; de fandt en god havn, men landet var ganske øde for mennesker, kun ræve, bjørne, gauper og andre store dyr streifede omkring. De besluttede at overvintre; men hvad de gjorde for at holde livet oppe, kjendes ikke længer, thi ved slutten af september stanser dagbogen. Og det eneste, man ved om de to skibsbesætninger, er at deres .lig blev fundne ved en følgende expedition sammen med dagbogen og et testament af Sir Hugh Willoughby fra januar 1554. Hele selskabet, vistnok mindst 100

mand, er saaledes død hungersdøden; et sted, hvor levninger fandtes, var Arzina paa den Murmansk kyst omtr. ved 68 ° 20' N. B. Anderledes gik det 3die skib, Edvard Bonaventura under Chancellor. Hans skib holdt sig under stormen nærmere land, fulgte Finmarkens kysternord-østover om end under store farer, og kom da forbi det store fjeldplateau, som paa Magerøens nordside rager saa høit i veiret, skjønt det lavere, Knivskjærodden, egentlig er nordligere; han gav det navn af *Nordkap* - han troede vistnok, at det var en del af fastlandet og regnede det isaafald for Europas nordligste punkt. Derfra naaede han uden f tre til Vardøhus, hvor han blev vel modtaget af befalingsmanden og ventede paa de andre skibe. Men da j dage var gaet, fandt han at burde drage videre. Han seilede - det maa have været i midten af august - ud mod nordøst; hvor langt han kom, siger han ildte; han nævner kun at han kom saa langt mod nord, at *solen skinnede hele natten*, hvilket vel ved den tid maa være ved ; 7 ° til 7S 0 i det aabne hav mellem Spitsbergen og Novaja Semlia ¹⁾). Men dee samme storme, som drev Willougby fra Novaja Semlia til Lapland, har ogsaa ført Chancellor sydover; han siger derom kun, at "det behagede Gud efter flere dages seilads at føre dem ind i en stor bugt" ; der seilede de ind og kastede anker nær kysten, uden at vide hvor de var. Der fik de se en fiskerbaad og nærmede sig den for at faa vide besked. Men fiskerne, som aldrig havde seet saa stort et skib, flygtede i rædsel, forfulgt af Englænderne. Disse indhentede dem endelig, fiskerne kastede sig paa knæ og bad om naade; da viste Chancellor dem ved tegn og gebærder, at han ville dem intet ondt, og fik dem beroligede. Han fik vide, at han var kommet til Rusland, til munden af floden Dvina, og Russerne tik paa sin side vide, at skibets besætning var Englændere, at de var sendte af sin konge med breve, som skulde leveres deres konge. Der aabnedes nu en vanlig forstaaelse mellem Englænderne og befolkningen. Voivoden i den nærliggende

-----
1) Englænderne var nemlig komne saa sent i juli til Nordland og Finmarken, at de her ikke havde faaet se solen om natten. Midnatssolen lyste da sidste gang i Vardø 19de juli. For at se midnatssolen ved 12te august 1553 maatte man være paa mindst 77 1/2°, den 15de mindst 77 1/2°, den 18de 79 1/2°. (Medd. af prof. Geelmuyden).

kirkeby St. Nicolai kom ombord, de gav hinanden gisler og Englænderne fik levnetsmidler. De sendte hemmelig bud til Zaren i Moskva for at vide hvad hans vilje var med disse fremmede; Chancellor tilbød selv at drage til hoffet for at søge tilladelse til at aabne handel med Rusland, men det turde Russerne ikke gjøre, førend Chancellor truede med at reise videre (til China). Han fik da lov til at reise, og paa veien traf han sendebud fra Zaren, som indbød ham til Moskva. Han fulgte indbydelsen, kom ogsaa til Moskva og blev modtaget med barbarisk pragt. Vigtigere var det, at han efter at have overleveret sit kreditiv, opnaaede af den russiske Zar et brev, som aabnede havnen ved Dvina for den engelske handel og opfordrede den engelske konge til at sende andre skibe med sit lands varer til Rusland. Den næste sommer seilede Chancellor hjemover, og naaede heldigt hjem. Resultaterne af den store opdagelsesreise var forsaavidt en skuffelse, som man ingenlunde var naaet til sin reises maal (China) og desuden de to skib var tapte med alt deres mandskab. Men det engelske selskab var dog forholdsvis vel tilfreds. Chancellor var kommet hjem med fuld ladning af russiske varer, havde aabnet en ny søvei for engelsk handel paa Rusland, som tegnede til at blive meget fordelagtig, og han kunde ogsaa tilfredsstille de videnskabelige krav, idet han havde fundet havet aabent og isfrit, og saaledes haabet opretholdtes om at finde den eftertragtede vei rundt Asiens nordkyst.

Det er bekjendt, at denne opdagelse - thi saa kaldte samtiden det - snart fremkaldte en kappestrid mellem Englændere og Nederlændere baade om handelsfordele og om opdagelsen af Nordostpassagen, hvori ogsaa den dansk-norske konge tog sin del, fordi man i Novaja Semlia og siden i "Spitsbergen" troede at have fundet igjen det gamle Grønland. Denne kappestrid varede et halvt aarhundrede, da man efter forgjæves forsøg paa at trænge igjennem mod øst, stansede i Karahavet og ved Spitsbergen; men det skal jeg her ikke komme ind paa, hvor jeg kun har villet vise, at opdagelsen af søveien langs Nordkap til det hvide hav ikke var nogen virkelig opdagelse, men kun at Englænderne lærte at *udnytte* en søvei, som Nordmænd og Karelere havde kjendt i flere hundrede aar.